

I.

A leáldozó október végi nap az őszi Bécsre sugározta fényét. Az Alser külvárosi nagy közkórház magasba nyúló épületeit rózsás fénybe vonta. Még a hatalmas épülettömbhöz tartozó szülőház ablakain is behatoltak a békés sugarak, és búcsúzó, meleg fénnel árasztották el a termek hosszú sorát.

Az első szülészeti osztályon, amely a leendő orvosok oktatására szolgált, véget ért a délutáni munka. Tisztán, szemmel látható kényelemben – csak még kissé sápadtan – fekszenek a többnyire fiatal anyák a katonás rendbe állított ágyakon, gondosan kisimított, tarka takarók alatt. Kis ágycsákban újszülötteik fekszenek mellettük. Példás rendben van itt minden, az utolsó szögig. A levegő is tiszta; csak alig érződik benne az orvosságok fanyar szaga vagy olykor valami sajátságos, édeskés illat. Az ápolónők komoly nyugalma, a gondozottak csendes szívélyessége mint a kölcsönös megelégedettség és hála jelei tükröződnek az arcokon. Mindenki érzi: jó és gondos szellem uralkodik itt.

És mégis, van valami ezekben a termekben, valami megfoghatatlan és kifejezhetetlen, ami, mint egy láthatatlan teher nehezedik a lélekre.

Itt egy asszony arcán belső nyugtalanság kínja sejthető, amott cserepes ajkaival érthetetlen szavakat mormol valaki. Egy zavart tekintet felvillan, egy másik mozdulatlanul mered a semmibe, a végtelenbe. És ha még jobban figyelünk: itt egy légzés zihál túl szaporán, vagy egy arc rándul össze görcsösen, a másik ágyon egy falfehér kéz megvonaglik.

Aztán megint nyugalom és béke, nyugodt és szíves arcok, szabályos légzés mindenütt.

Most felfigyel az egyik asszony. A másik arca felderül. Egyesek feltámaszkodnak, és minden szem az ajtóra mered. Mint mikor az eltikkadt nyájat friss fuvallat éri, és áll meg-

lepetve és várakozással teli. Napokon és heteken át elzárva a külvilágtól, csupasz, fehér falak közé, csak saját énjükbe süllyedve – ezeknek az egyszerű embereknek túlfinomul a hallása, és tisztán hallják a másnak alig észrevehető neszt.

Az ápolónő izgatottan néz végig még egyszer a termen, lesimít egy lepedőt, megigazítja egy beteg fejét a párnán, és rendet csinál valami asztalkán.

Kívülről lépések zaja hallatszik. Dr. Semmelweis tanársegéd tartja az osztályon a délutáni vizitet, a mellé beosztott orvosokkal és orvostanhallgatókkal. Vannak vagy hatan.

Rövid pillantást vet a gyermekágyasok soraira, aztán odaint az egyik sarokban spanyolfallal eltakart ágy felé:

– Csendesen aludt el?

Az ápolónő igent int.

– Intézkedjék, hogy minél előbb lekerüljön a hullaházba.

Más újság?

– Semmi – felel tudákosan az ápolónő. Csak odaát az a tizenhat éves a kanálisba dobta a gyerekét. De megakadt a rácspan, úgyhogy csak alig sérült meg. Rögtön átvittük a lelenházba, Bednár doktor úrhoz.

Semmelweis doktor kíséretével minden ágnál megáll. A széles vállú, erős arccsontú férfi, hatalmas homloka fölött ritkás hajával, csüngő bajuszával és finom Kossuth-szakállával, inkább látszott vidéki magyar „úr”-nak, mint orvosnak. De ahol megjelenik, kinyúlnak felé a karok, és ragyognak az arcok. Mindenkihez van egy barátságos szava és szavánál is simogatóbb, jóságos szeméből sugárzó mosolya.

Egy lázas gyermekágyasnál megváltozott az arca. Eltűnt róla a mosoly. Csak jóság és szánalom tükröződik most a szeméből. Megsimogatja a beteget, akinek erre lázban égő arcán gyenge mosoly suhan keresztül.

– Hogy van? – kérdezi barátságosan.

– Vízet! – hangzik az alig hallható válasz.

Az ápolónő mosdótálban vizet hoz a kézmosáshoz. Törülközés közben idegesen szimatol a levegőbe a tanársegéd.

– Sajátságos – szól a körülállókhoz –, minden tisztaság dacára sem szűnik meg ez a hullabűz.

Aztán megvizsgálja a nőt olyan óvatosan, mint valami nagy értékű törékeny üvegedényt. Tapogatózva halad fel puha keze a nőbe, de érzi mégis az izmok minden megmozdulását, minden érzékeny rándulását.

– Fáj?

A beteg nemet int. Semmelweis a feje alá nyúlva feltámasztja most a beteget, és bort ad neki, amit az mohón, nagy kortyokban iszik ki a pohárból.

Aztán továbbhaladnak, megvizsgálva, megbeszélve az egyes eseteket, különösen a lázasokat, akik olyan különböző tüneteket mutatnak, bajuknak mégis egyetlen közös oka kell hogy legyen. Egyedül ebben a teremben húsz gyermekágyas között négy lázas! Mi lehet az oka a gyermekágyi láznak, ami oly sok áldozatot szed az asszonyok között?! És mi lehet az oka az érthetetlen különbségnek, amely az első és a második szülészeti osztály között van? A második osztályon, ahol a bábanövendékek tanulnak, évek óta sokkal kevesebb a lázas beteg, mint az első osztályon.

Magyarázgatás közben odafordul Semmelweis az egyik vizsgáló hallgatóhoz: „Óvatosan, kolléga úr! Szenvedő emberek ezek, akik itt ránk vannak bízva! Azt meg tudja, hogy egy magas bizottság bölcsessége szerint a láz oka a férfiak durva vizsgálati módja is lehet.” És jóízűen elnevette magát. „Persze a bábanövendékek keze odaát, amely nemrég még a seprűnyélhez volt szokva, finomabb beidegzésű!”

De hál’ istennek egyik betegnél sem állt be aggasztó rosszabbodás. Élénken beszélgetve érkeznek a keskeny összekötő folyosóra és a következő terembe. Mielőtt még az ápolónő megtehetné volna a jelentését, Semmelweis iz-

gatottan rohan a legközelebb fekvő asszonyokhoz. Mi ez? Az elsőnek úgy remeg az álla, hogy messzire hallatszik foga vacogása. A másik erei pattanásig feszülve lüktetnek lázasan izzó halántékán. Semmelweis izgalmában letépte a láztáblákat helyükről.

– Meg kell halnom, doktor úr? – kérdezte egy harmadik. Ránézett, és látta felcsillanni a beteg szemében a láz jellegzetes fényét. Megnézte a láztábláját. Igaza van! Már ő is lázasodik!

Izgatottan mutatta az uraknak a láztáblát. A leszálló esti szürkületben, amelyben már csak nehezen lehetett a bejegyzéseket látni, kíváncsian hajoltak a lázgörbék fölé, melyeken Semmelweis a láz emelkedését mutatta nekik.

– Három új eset! – tört ki belőle. – Esetek, amelyek minden tudásunkból gúnyt űznek. Első szülők, akik egészen könnyen szültek, virágzó, fiatal, erős teremtések, akikről gondolni sem lehetett volna, hogy veszélyben forognak. És itt vannak most mind, reménytelen állapotban! Megfogta a szemben álló orvos kabátgombját, és kertelés nélkül ki mondta: – Miért van ez, kolléga úr?! Mondja meg nekem; én nem tudom! A vizsgáló orvosok által megsértett szeméremérzés, azt mondta a magas bizottság. Szeméremérzés! Mind a három az utcáról került ide! Nyitva van a szellőztető? – kérdezte átmenet nélkül, és elsietett anélkül, hogy a választ bevárta volna, a kályha mellett levő szellőztető felé.

– Minden rendben van – jelentette az ápolónő.

– Hány gyermekágyas fekszik ebben a teremben? – és elkezdte számlálni.

– A múlt héten három ágyat kitettünk, ahogy doktor úr parancsolta.

Az asszonyok feszülten figyelték az orvosok csoportját, akik most élénkebben, de halkán kezdtek beszélgetni a betegágyak mellett.

Ebben a pillanatban a szomszéd szobából, amely a két szülészeti osztályt elválasztotta egymástól, a csukott ajtón keresztül szabályos, ritmikus csengetés hallatszott. Az aszszonyok felriadtak csendes nézelődésükből, és ijedten figyeltek. A férfiak is egymásra néztek, és abbahagyták egy pillanatra a beszélgetést.

Kinyílt az ajtó, és most már élesen és egyre élesebben hallották a csengettyű hangját, amit a belépő ministráns-gyerek rázott az utána jövő pap előtt. Egy gyermekágyas felzokogott és keresztet vetett, szomszédja mélyen befúrta fejét a párnákba. A többiek, mint a megigézettek, merev tekintettel követték a tovahaladókat, akik a csengettyű éles, ütemes hangja mellett vonultak el lassan, ünnepélyesen.

A tisztelendő jószágosan meghajtotta a fejét, amint az ágyaknál álló orvosokat észrevette. Semmelweis felegyenesedve, összeszorított ajakkal állt ott, és udvariasan viszonozta a köszöntést.

– Ma már a harmadik haldoklónak hozzák a szentségeket – mondta csendesen az ápolónő.

– És mindig ez a rémület... az egész teremben?

Az ápolónő csak a fejével intett.

– Ezen majd változtatunk...

A homályos utolsó teremben már égett a kis petróleumlámpa. Az árnyak kísértetiesen bukdácsoltak az ágyakon. Kellemetlen látvány. Ebben a teremben is hárman fetrengtek a láz delíriumában. Ennek tudata mint súlyos teher nehezedett a lélekre. Látszott ez az orvosok arcán, és mardosta a lelket azoknak, akik alázatosan várták itt sorsuk beteljesedését.

Alig észrevehetően nyílt az ajtó. Egy fiatal teremtés, akinek már közeledett az órája, lépett be, inkább taszítva, mint önként, a terembe. Félig szégyenlős, félig kíváncsi arccal vizsgálgatta új környezetét. Amint a fehér köpönyeges orvost és körülötte a többi férfit észrevette, kétségbeesetten si-

koltozni kezdett, és ki akart menekülni a teremből. Kísérője erőszakkal igyekezett visszatartani. Sűrű embergyűrű keletkezett körülöttük. Szívet tépően hangzott közben a leány kétségbeesett segélykiáltása: „Engedjete ki, engedjete ki! Nem maradok itt a gyilkosok között!”

Semmelweis odalépett hozzá. A lány a lábai elé vetette magát, átölelte a térdét, és jajgatva, zokogva könyörgött: „Irgalom, kegyelem! Eresszen el innen! Nem akarok meghalni, hiszen én még olyan fiatal vagyok!”

Megrendülten, szótlánul fejtette le magáról a lány karját, és csak kezével intve búcsút az uraknak – mialatt a többiek a leányt próbálták megnyugtatni – lassan, lehajtott fejjel kiment a teremből. Odakünn mélyet sóhajtva megállt. És, hogy megint csend lett körülötte, a ragyogó tisztaság és rend láttán azt hihette volna, hogy az isteni béke és boldogság háza ez, amit az ő buzgóságuk teremtett meg. Pedig – a hideg borsódzott végig a hátán – valami borzalmas tanyázott itt a szép felszín alatt, egy néma rémület, meg nem érdemelt szenvedések rejtelve, egy kérlelhetetlen sors beteljesedése. A tehetetlenség és boldogtalanság megsemmisítő érzése lett úrrá a lelkén. Mélységesen egynek érezte magát az élet minden üldözöttével, akik itt most teljes megadással tűrik életük legsúlyosabb óráinak meg nem másítható lepergését. Az ő minden, minden szenvedésüket hordta a maga szívében, és úgy érezte, hogy azok is értik, mert meg kell érteniük az ő szenvedését.

Annak a lánynak az ágyánál, aki, még maga is félig gyermek, majdnem gyilkosa lett gyermekének, önkéntelenül meglassította lépteit. A lány hirtelen hátat fordított neki, és fejére húzta a takarót. Lehajolt a kis durcáshoz, és a takaró alatt fejére tette a kezét.

– Szegény kicsi – mondta mélységes szájalommal –, mi lakhat most a szívedben? Imádkozzál Istenhez és Szűz

Máriához! Ő tudja, mit érez az anya, aki szegény és elhagyott. A kis pulyádról majd mi gondoskodunk. Te meg kijössz az utca piszkából. Ha jól viseled magad, gondoskodom rólad, ha felkelsz, és nem fognak többé a férfiak kihasználni és meggyalázni... Most neked gyereked van, aki mindenestől a tied, a kis keze, a kis szeme és a szíve is a tied, hisz te vagy az anyja... tudod te, mit jelent ez...?

Egy finom kis kéz megragadta az ő kövérkés férfigekét a takaró alatt, és forró csókokkal és forró könnyekkel árasztotta el.

Sivár tanársegédi szobájában földije, a budapesti Markusovszky várta, a diák, akivel még nemrég közös szobában lakott. Egy szülészeti tankönyv volt előtte, és buzgón olvasott belőle a lobogó gyertyavilág fényénél.

Semmelweis gúnyosan felkacagott:

– Dobd azt a vacakot a fenébe, Markó! Mire jó ez? Félőrrülten sikongatnak előtted az anyák, és gyilkosnak neveznek!

Markusovszky zavartan, kérdően nézett izgatott barátjára.

– Nem hiszed? Éppen most hallhattad volna! De eredj a klinikára, és nézd meg. Az összes gyerekágyasaim negyede lázas, és elpusztul anélkül, hogy segíthettem volna rajtuk, hogy csak az okát is sejthettem volna a betegségüknek!

Markusovszky zavartan gyűrögette a könyv lapjait. Semmelweis megragadta a karját:

– Beszélhetsz nekem, amit akarsz! Igen, benne van ebben a könyvben minden, amit a bölcs méltóságosok csak kiagyaltak mint okot, a miazmától, ragálytól és genius epidemicustól* kezdve egészen a hiperinozisz** és halálhajla-

* *genius epidemicus* – a járvány szelleme, a régi orvosok kifejezésmódja az egyes járványok jellegzetességeinek megjelölésére

** *hiperinozisz* – a vérnek kórosan fokozott fibrin- (a vér megalvadásakor kiváló fehérje) tartalma

mig. Ezt, ha egy kutyának beadnák, az is megveszne tőle. Hát a kozmikus, tellurikus, atmoszferikus viszonyok odaát nem éppen ugyanazok? Miért éppen az én betegeimnek van másfajta vérük, mint a második osztály asszonyainak? Vagy vértorlódás? Vagy diétahibák? Mi nem éppen úgy, vagy még jobban ápoljuk meg kezeljük a mieinket? Mint a fuldokló kapaszkodom minden szalmaszálba, és mint egy gyerek leutánczik mindent, amit ott csinálnak, még az elhelyezkedést is a szülés alatt!

Megragadta barátja mindkét vállát, megrázta nagy erővel, és szinte ordította:

– Mondd meg nekem, hogy lehet az, hogy a lányok, akiket az utcán lep meg a szülés, és a messze utat a klinikára gyalog teszik meg..., hogy ezek láztalanok maradnak, míg mi mindent... mindent... ember! erre felelj!

Markusovszky válaszolni akart, de Semmelweis nem engedte szóhoz jutni.

– Nem tudod megmagyarázni! Nem! Minden homályos, minden csak kérdés, minden kétséges, csak a halottak rettentő nagy száma a kétségtelen valóság. Vérzik az ember szíve! Figyeld meg, milyen megadással szenvednek ezek a szerencsétlenek, és mindennek dacára bíznak benned. Nem lehet az éjszaka rémeitől aludni, megreped a szív, megrendül a lélek! Gyilkosok! Gyilkosok!

Rikoltva, kitárt karral rohant a falnak, és homlokát a hideg kőre nyomta. Vad kétségbeesésében reszketett hatalmas teste az izgalomtól. Markusovszky még sohasem látta barátját ilyen állapotban, és ez most ismeretlen borzalommal töltötte el.

– Csillapulj, testvér – mondta szeretettel téve kezét a dühöngő vállára –, te ártatlan vagy és büntelen, te megteszed a kötelességedet.

Semmelweis megfordult. Még meg-megvonaglott az arca. De a hangjában fájdalmas megnyugvás csengett.

– Igazad van. Ez az egyetlen vigasztaló. A többire meg: hogy is mondja Goethe?

Ihr dur es chstudiert die gross' und kleine Welt,
Um am Ende geh'n zu lassen,
Wie's Gott gefällt.**

Hej! Markó, ez egy olyan megismerés, amely cseppet sem teszi irigylésre méltóvá az életet.

– Nem – mondta a másik –, ez nem a te eseted. Te ebbe nem nyugszol bele. Te tovább fogsz kutatni a rejtély után, csak nyerd vissza a régi önbizalmadat.

Semmelweis ránézett mély, jószágos szemével, hogy szinte fáj neki ez a nagy szenvedéssel teli tekintet.

– Átélted te már a reménytelenség nagy óráját, amikor minden csillagot sötétnek látsz, amikor fölöslegesnek érzed magad ezen a világon?

Válasz helyett Markusovszky odahozta neki a kabátját és kalapját.

– Gyerünk ki a friss levegőre, pajtás. Hűvös az este. Jót fog tenni neked ebben a hangulatodban. És iszunk rá egyet a Rózsában, jó vöslaut ütöttek ma csapra. A kérdésedre meg majd a kórházban válaszolok.

Semmelweis visszatartotta:

– Várj, míg összeszedem magam; aztán megyek veled.

* Tanuld be nagy és kisvilág tanát,
Hogy végül tűrj csak mindent csendben,
Mit Isten ád. (*Goethe: Faust*. Kozma Andor fordítása, 1924.)

Ahogy készen az indulásra a kis lámpa fölé hajolt, hogy eloltsa, még egyszer kihúzta magát. Szemében az igazság bensőséges meggyőződése fénylett, amint mondta:

– Mondom neked, fiam, örület az, amit azok írnak; lehetetlen, tarthatatlan teória. Nincs itt semmiféle járványos betegségről szó. Az összes eseteim endemiás eredetűek. De miféle endémia ez? Hol van az okozója? Ez a kérdés, Markó! És ezt kell nekünk megfejteni. És meg kell fejtenünk!